

Ярослав СТОЦЬКИЙ

доктор історичних наук

професор кафедри психології Тернопільського національного

технічного університету імені Івана Пулюя

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0429-8740>

e-mail: jarstotskyj@ukr.net

СТАВЛЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ДО РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ГАЛИЦЬКИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ У 1965–1991 РОКАХ

Досліджено різні методи боротьби органів радянської державної влади проти Римо-Католицької Церкви (РКЦ) у галицьких областях, а саме – Львівській і Тернопільській у 1965–1988 рр., яка зводилася до арешту й ув'язнення деяких священників, відсторонення ксьондзів на кількомісячний термін від проведення богослужінь за порушення чинного законодавства про культ, зняття з реєстрації під різними приводами релігійних громад, закриття костелів: зняття їх з реєстрації, навіть їхнє зруйнування тощо. На основі архівних джерел висвітлено у компаративістичному аспекті кількість духовенства РКЦ у зазначених областях, їхні трансформації, богослужіння (кількість здійснених святих таїнств і обрядів), скільки активних та пасивних вірян налічували римо-католицькі парафії, їхню географію та способи боротьби мирян РКЦ із різними органами державної влади за відновлення знятих з реєстрації їхніх парафій і костелів, попри масову атеїстичну пропаганду комуністичної влади. Проаналізовано, як наприкінці 1980-х років у горбачовський період почався поступовий процес відродження римо-католицизму в Україні, зокрема у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях, із легальною реєстрацією громад і костелів РКЦ, що свідчило, з одного боку, про крах атеїстичної і почасти репресивної боротьби комуністичної влади із релігією загалом, а з іншого – про реальне входження у суспільну життєдіяльність свободи віросповідання.

Ключові слова: Римо-Католицька Церква, священники, громади, парафії, костели, державна влада, уповноважений, методи, область.

Мета дослідження – розкрити полівекторну діяльність римо-католицького духовенства і релігійних громад РКЦ у Львівській і Тернопільській областях на тлі відносин між Ватиканом та СРСР з аналізом різних репресивних методів державної влади щодо духовенства і громад РКЦ в детерміністичному контексті та висвітлити роки відродження Католицької Церкви як у галицькому, так і в загальноукраїнському масштабах.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах наукового пізнання та історизму, об'єктивності, світоглядного плюралізму, конфесійної толерантності,

які уможливили вивчення і компаративістику подій і фактів у їхній генезі та інтегральності з проєкцією на сучасні реалії державно-релігійної політики України. Методи дослідження пов'язані з метою, об'єктом, предметом і науковими завданнями дослідження.

Наукова новизна. У численних наукових дослідженнях цих аспектів загально-українського масштабу майже не охоплено галицьких областей за 1965–1991 рр., що не дає змоги мати цілісну картину багатовекторної діяльності РКЦ, репресивних методів проти римо-католицького духовенства і парафій державних органів влади, розкрити причинно-наслідкові зміни щодо них під тиском атеїзації та глибшого розуміння їхнього всебічного служіння в сучасних умовах. Проблеми діяльності римо-католицького духовенства і громад РКЦ галицьких областей за 1965–1991 рр. є актуальними, бо розкривають їхнє глибше служіння в умовах комуністичного режиму для ширшого усвідомлення на сучасному етапі.

Постановка проблеми. Римо-Католицька Церква в українському суспільстві займає важливе місце як у духовному контексті, так і в міжнаціональному й міждержавному. Це стосується її історичного шляху минулих століть і сучасних років. Зазначимо, що в науковій релігієзнавчій історіографії аспекти діяльності РКЦ в галицьких областях України у радянський період, зокрема у 1965–1991 рр., висвітлені фрагментарно, тож не дають усієї повноти пізнання тих проблем і наслідків, які вона зазнала від репресивного тиску державної влади комуністичного режиму, та не деталізують аспектів її відродження в галицькому регіоні у 1989–1991 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означені проблеми досліджували: о. П. Вишковський, А. Глебовіч, о. Р. Дзвонковський, арх. М. Етерович, о. Б. Кумор, В. Осадчий, Вім Роод, о. О. Соколовський, П. Яроцький та ін.

Виклад основного матеріалу. З наших попередніх досліджень¹ випливає, що наприкінці 1964 р. – на початку 1965 р. у Львівській обл. діяло 13 зареєстрованих римо-католицьких громад і відповідно – костелів: у м. Львові (катедральний і св. Антонія), м. Золочеві, м. Самборі, м. Мостиський, смт Щирці, с. Новім Місті Добромільського (тепер – Старосамбірського) р-ну, с. Дунаєві, с. Пнікуті Мостиського р-ну, м. Добромилі, м. Городку, м. Стрию і смт Поморянах, із загальною кількістю понад 13 тис. вірян, духовну обслугу яким надавали вісім зареєстрованих ксьондзів: Зигмунт Галунович, Карл Ящемський, Ігнатій Хвірут, Ян Ценський, Язеп Павіланіс, Людовик Северин, Едвард Салетник і Ян Шетеля; у Тернопільській обл. тоді ж діяло 6 зареєстрованих римо-католицьких громад і костелів: у м. Борщові, м. Кременці, смт Підволочиську, с. Галушинці Підволочиського р-ну, с. Лосяч Борщівського р-ну і с. Ридодуби Чортківського р-ну із загальною кількістю понад одну тисячу вірян, духовну опіку яким надавав тільки один зареєстрований священник – Якуб Мацишин; а в Івано-Франківській обл. у вищезазначених роках уже не було жодного зареєстрованого костелу, громади і священника РКЦ, адже в грудні 1959 р. із двох зареєстрованих громад і костелів (у м. Станіславі (тепер – Івано-Франківськ) і м. Болехові) одна була знята з реєстрації, а костел передано під спортзал Болехівської середньої школи № 1. Упродовж першого півріччя 1960 р. Рада у справах релігійних

¹ Стоцький Я. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років. Київ, 2008. С. 378–394, 441–442.

культів при Раді міністрів СРСР зняла з реєстрації громаду і костел м. Станіслава та настоятеля о. Язепа Павіланіса, який згодом переїхав на Львівщину і 1961 р. був зареєстрований настоятелем костелу в м. Самборі, а від 1966 р. на наступні 35 років – настоятелем костелу Божої Матері з Люрду в Ленінграді. Отож на початку 1965 р. у вищезазначених західних областях України зареєстрованими було 19 римо-католицьких громад і костелів та 9 священників, а також діяло майже десять нелегальних громад і кілька незареєстрованих священників порівняно з 1944–1945 рр., коли тут легально працювало 416 громад, 1 109 храмів і 754 священники. Ця компаративістика має кілька пояснень: масове примусове переселення поляків з території УРСР в Польщу, переважно з галицьких і волинських областей у 1944–1946 рр.; воєнне згубне лихоліття; репресії органів державної комуністичної влади проти чинних релігійних організацій і духовенства, зокрема проти РКЦ. Натомість у контексті загальноукраїнському, за даними голови Ради в справах релігій при РМ УРСР К. Литвина, на початку 1968 р. в Україні діяло тільки 44 зареєстровані римо-католицькі громади і костели². Майже половина з них були у Львівській і Тернопільській областях, а решта – в Хмельницькій, Вінницькій, Житомирській областях.

Зазначимо, що 1965 р. – це рік завершення роботи Другого Ватиканського Собору Католицької Церкви (1962–1965) – найважливішої події в церковній історії ХХ ст., яка започаткувала аджорнаменто (оновлення) життєдіяльності Церкви, «її відкритість до викликів та потреб сучасного світу»³. Собор прийняв 16 важливих документів: 4 конституції, 9 декретів і 3 декларації, якими охоплено всю багатогранність служіння Церкви і всередині, і назовні у різних суспільствах з різними релігіями та своїм особливим християнським ставленням до них. Хід Собору, суть змісту його документів доходили й до України завдяки «Радіо Ватикану». Це активізувало не тільки римо-католицьке духовенство і вірян, але й греко-католицьке духовенство і його паству, яких у ці роки, починаючи від 1946 р. до 20 листопада 1989 р., комуністична державна влада репресивними методами загнала в глибоке підпілля. Таку тенденцію підмітив у своєму таємному інформаційному звіті «Про релігійне становище в області і проведену роботу за 1965 рік» уповноважений Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР у Львівській обл. М. Савічев, він надіслав звіт першому секретарю Львівського обкому КП України В. С. Куцеволу та голові виконкому Львівської обласної ради депутатів трудящих С. В. Стефанику, де зазначив: «вивченням Католицької церкви встановлено, що її діяльність в останній час активізувалася, зріс вплив духовенства на віруючих, посилилася пропаганда рішень, прийнятих на четвертій сесії Ватиканського Собору»⁴. Наприклад, якщо 1964 р. у кафедральному соборі Успіння Пресвятої Діви Марії у звичайні дні богослужіння відвідувало 80 осіб, то у 1965 р. – 120, в недільні дні – від 2 400

² Dzwonkowski R., SAC. Religia i Kościoł katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917–1991. Kronika. Lublin, 2010. S. 461–462.

³ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації Коментарі / ред. кол. М. Петрович (голова) та ін.; пер. з лат. Р. Паранько та ін. Львів, 2014. С. 4.

⁴ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. п. 3. Оп. 9. Спр. 231. Арк. 39.

до 3 000, у святкові дні – від 3 600 до 4 000⁵. Ця тенденція спостерігалася у всіх 12-ти костелах Львівщини і стосувалося також збільшення кількості вірян, які приймали святі таїнства. Так, за даними згадуваного уповноваженого, якщо у 1964 р. таїнства хрещення отримало 377 дітей, то в 1965 р. – 389; таїнство шлюбу, відповідно, 110 у 1964 р. і 146 у 1965 р., таїнство сповіді – 18 571 у 1964 р. та 27 648 у 1965 р.; таїнство причастя – 333 316 у 1964 р. та 381 844 у 1965 р.⁶ Відповідно збільшувалися й фінансові прибутки РКЦ в області: якщо 1964 р. вони становили 40 639 крб., то 1965 р. – 42 561 крб., це збільшення відбулося переважно за рахунок пожертвування під час богослужінь і здійснення святих таїнств і обрядів⁷. Тобто у всіх сферах дозволеної діяльності РКЦ у Львівській обл. простежується активна динаміка, цим процесам сприяли не тільки духовні служіння і місіонерська робота священників, але й те, що у Львівській і сусідніх з нею областях проживали тисячі католиків, громади яких державна влада зняла з реєстрації, а костели закрила, тому вони хоча б кілька разів на рік відвідували нечисельні костели Львівщини і Тернопільщини. Але й для громад тих костелів, як впливає з вищезазначеної компаративістики, не вистачало священників. Наприклад, під час Великодніх свят 1965 р. з 13-ти зареєстрованих костелів богослужіння з участю священників відбувалися тільки у восьми, а на другий день свят – тільки в семи, окрім того, у трьох костелах віряни молилися самі – без священників, а ще два костели на Великодень взагалі не відчинили⁸, бо не вистачило священників. Характерно й те, що під час свят значно збільшилася кількість дітей і юнацтва на богослужіннях, наприклад, у перший день Пасхи костел у м. Мостиська відвідувало понад 500 вірян, серед них близько 200 дітей шкільного віку⁹. Загалом присутність дітей і молоді на богослужіннях непокоїла не тільки обласного уповноваженого, але й партійні органи, бо це свідчило про невмирущість релігійного вчення у свідомості католицьких родин, разом це означало формальність атеїзації населення відділами агітації і пропаганди обкому, міськкоматами і райкоматами КП України, комісіями сприяння за додержанням законодавства про культ при місцевих органах влади, освітніми закладами тощо.

Зі зазначеного звіту випливає, що на 1 січня 1966 р. у Львівській обл. діяло 13 зареєстрованих громад і костелів та 8 священників, які мали в постійній обслузі сім парафій. У 1965 р. ксьондза Рафаїла Владислава Керницького, монаха-францисканця, зареєстрували другим служителем культу в катедральному костелі Львова, а ксьондза Карла Ящемського зняли з реєстрації за власним бажанням¹⁰. За віком 4 священники були до 60 років, а 4 – понад, вищу духовну освіту мало 5 священників, а середню духовну освіту – 3¹¹. У релігійному вихованні дітей і молоді допомагали й кілька монахинь, які проживали на Львівщині, наприклад, сестра М. Т. Чотирбух. За архівними даними, вона впродовж декількох останніх років у селі Зозулі Золочівського

⁵ Держархів Львівської обл. Ф. п. 3. Оп. 9. Спр. 231. Арк. 43.

⁶ Там само. Арк. 44.

⁷ Там само.

⁸ Там само. Спр. 85. Арк. 85.

⁹ Там само. Арк. 86.

¹⁰ Там само. Спр. 231. Арк. 43–44.

¹¹ Там само. Арк. 54.

р-ну навчала дітей релігії, катехизувала їх та готувала до таїнства конфірмації. І аж 26 серпня 1971 р. органи влади затримали її в помешканні М. Д. Козич у с. Зозулі під час катехизації 15 учнів Зозулинської восьмирічної школи, котрі під диктовку сестри-монахині записували у шкільні зошити молитви, щоб завчити їх усно¹². За інформацією обласного уповноваженого, у 13 чинних костелах Львівщини на 1 січня 1966 р. була така кількість вірян: м. Золочів – 600, м. Самбір – 1 000, м. Львів, костел св. Антонія Падевського – 200, м. Львів, катедра Успіння Пресвятої Діви Марії – 4 000, м. Мостиська – 800, смт Щирець – 300, с. Нове Місто – 200, с. Дунаїв – 37, с. Пнікути – 40, м. Доброміль – 80, м. Городок – 40, м. Стрий – 150, смт Поморяни – 25; разом – 7 472 особи, що на 930 вірян більше, ніж на 1 січня 1965 р.¹³

Із середини 1946 р. до середини 1967 р. духовенство Львівської архідієцезії і Луцької дієцезії було в західноукраїнських землях без єпископської опіки, адже державна влада змусила виїхати до Польщі архієпископа Євгена Базяка, а в січні 1945 р. репресивні органи заарештували й ув'язнили в Києві луцького єпископа Адольфа Шельонжека, який у 1946 р. був депортований до Польщі.

І тільки 30 червня 1967 р. примас Польщі кардинал Стефан Вишинський таємно висвятив у своїй приватній каплиці в м. Гнезно пароха Золочівської парафії РКЦ священника Яна Ценського на єпископа. Той на кілька днів прибув до Польщі з формальною метою відвідин своєї родини. Про те, що Ян Ценський з того дня був єпископом, стало відомо тільки на початку 1991 р. Так, від середини 1967 р. до початку 1991 р. владики Ян Ценський був єдиним римо-католицьким єпископом в Україні і, як зазначає о. Р. Дзвонковський, потай висвятив у сан священника кількох таємно підготовлених кандидатів на священство¹⁴.

Таємність єпископських свячень о. Яна Ценського свідчить про те, що нормальні відносини у ті роки між Кремлем і Апостольською Столицею не склалися, незважаючи на те, що в 1966–1975 рр. міністр закордонних справ СРСР Андрій Громико п'ять разів мав візити у Ватикан і розмовляв з папою Павлом VI, який просив його про покращення становища і ставлення державної радянської влади до католиків у Радянському Союзі. Але А. Громико спочатку говорив, що він не компетентний у такій релігійній сфері, а згодом, у наступних із цих п'яти візитів, обіцяв, що перекаже прохання папи відповідним державним урядовцям. Також 30 січня 1967 р. голову Верховної Ради СРСР Миколу Підгорного прийняв папа Павло VI на приватній аудієнції в папській бібліотеці. Це, до речі, був перший в історії візит «голови соціалістичної держави» до Ватикану. А позаяк Апостольська Столиця не мала дипломатичних відносин із СРСР, то аудієнція відбувалася без дипломатичного протоколу, під час якої папа висвітлив М. Підгорному проблеми релігійного життя, зокрема Католицької Церкви в СРСР¹⁵.

Від 24 лютого до 1 березня 1971 р. у Москві перебував з візитом державний секретар Апостольської Столиці архієпископ А. Казаролі та його заступник єпископ

¹² Держархів Львівської обл. Ф. п. 3. Оп. 59. Спр. 196. Арк. 2.

¹³ Там само. Оп. 9. Спр. 231. Арк. 59.

¹⁴ Dzwonkowski R., SAC. Religia i Kościół katolicki w ZSRS... S. 460.

¹⁵ Ibid. S. 306–313.

А. Сільвестріні, метою яких було підписання договору про нерозповсюдження атомної зброї. Вони зустрілися із заступником міністра закордонних справ СРСР С. Козирєвим, а також з головою Ради в справах релігій при РМ СРСР В. Курєєвим, якому запропонували постулати Апостольської Столиці щодо життєдіяльності Католицької Церкви в СРСР з акцентами на справжній свободі та свободі релігій в Радянському Союзі¹⁶.

Однак цей двосторонній діалог між Апостольською Столицею і СРСР очікуваних результатів для поліпшення життєдіяльності РКЦ в Радянському Союзі не дав. Навіть навпаки, В. Курєєв вважав, що за активізацією римо-католицького духовенства і вірян прихована агентурна діяльність Ватикану, який прагне ширших свобод для католиків у СРСР. Тому В. Курєєв наполягав, щоб не тільки уповноважені Ради в справах релігій, але й інші державні та партійні органи посилили контроль за діяльністю духовенства РКЦ, його проповідями, проводили з ним відповідні розмови, щоб сформувати необхідні владі погляди на релігійну ситуацію в країні, а за потреби застосувати до них різні форми покарання. Так, у 1971–1972 рр. карними органами за так звану надмірну активність були заарештовані і засуджені чотири священники РКЦ з Латвії та Литви, а 22 липня 1974 р. у Стрию заарештували священника місцевої парафії (служив тут від 1971 р.) при костелі Різдва Матері Божої о. Бернарда Міцкевича за працю серед греко-католиків та катехизацію дітей і молоді. За це його засудили на 5 років, а після відбуття покарання у в'язниці м. Дрогобича 5 листопада 1976 р. заборонили повертатися до Стрия¹⁷.

У 1972 р., за даними В. Курєєва, в СРСР діяло 1 015 зареєстрованих громад РКЦ, 1 060 священників і понад 6 тисяч костельного активу, понад 80 % усіх цих громад були в Литві, решта – в Білорусі та в Закарпатській, Хмельницькій, Житомирській і Львівській областях України. За цією загальносоюзною статистикою парафій і духовенства РКЦ, 97 парафій і костелів та 45 священників діяли в Україні¹⁸, тобто менше, відповідно – 10 і 5 відсотків.

У Тернопільській обл., як висвітлено вище, на початку 1969 р. й надалі ще діяло 6 зареєстрованих громад у м. Кременець, м. Борщів, смт Підволочиськ, с. Галушинці Підволочиського р-ну, с. Лосяч Борщівського р-ну і с. Ридодуби Чортківського р-ну із загальною чисельністю близько однієї тисячі вірян, ще майже 500 римо-католиків із Хмельницької і Рівненської областей регулярно відвідували богослужіння у костелах Кременця, Борщова і Галушинець, а також віряни підпільної УГКЦ¹⁹. Їм духовну обслугу надавав єдиний зареєстрований священник, парох кременецької громади Якуб Мацишин, який регулярно проводив літургії у костелі св. Станіслава, періодично (один-два рази на місяць) – в костелах Борщова і с. Галушинці. У костелах с. Лосяч і с. Ридодуби віряни часто молилися без священника, а громада РКЦ Підволочиська, оскільки на початку 1965 р. влада зняла їхній костел з реєстрації, відвідувала богослужіння в костелі Різдва Івана Хрестителя

¹⁶ Dzwonkowski R., SAC. Religia i Kościół katolicki w ZSRS... S. 309.

¹⁷ Ibid. S. 463.

¹⁸ Ibid. S. 462.

¹⁹ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.). Тернопіль, 2003. С. 317.

с. Галушинці. Підволочиський костел рішенням Тернопільського облвиконкому та з дозволу Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР (протокол Ради №1 від 20 січня 1965 р.) державна влада зняла з реєстрації, мотивуючи тим, що споруда перебуває в аварійному стані, а згодом костел зруйнувала (було підкладено у фундамент його стін вибухівку), на його місці побудували районний будинок культури²⁰.

Із цієї причини близько 50 вірян, залишившись без храму, почали відвідувати костел у с. Галушинці й поступово втрачали інтерес до формально-документальних справ своєї громади. Цим скористалася місцева влада, мотивуючи ідею зняття з реєстрації вже релігійної громади тим, що її «двадцятка» та ревізійна комісія розпалися. Із подачі Підволочиської районної ради цю ідею і прохання підтримав Тернопільський облвиконком і своїм рішенням №01-240 від 20 травня 1969 р. попросив Раду у справах релігій при РМ СРСР зняти з реєстрації релігійну громаду РКЦ у Підволочиську²¹. Незабаром Рада в справах релігій це прохання задовольнила. Отож наприкінці 1969 р. в Тернопільській обл. діяло тільки 5 зареєстрованих громад і костелів. Але обласний уповноважений і надалі вишукував будь-яку нагоду, щоб зменшити кількість католицьких громад латинського обряду в області і так показати ефективність боротьби з релігійністю. У 1974 р., подібно за методикою зняття з реєстрації громади і костелу в Підволочиську, він, мотивуючи тим, що громади с. Лосяч і с. Ридодуби не мають постійного пароха та формально ставляться до документації своїх парафій, зняв з реєстрації спочатку громаду і костел у с. Лосяч та подав документи щодо такого ж зняття громади і костелу в с. Ридодуби у Раду в справах релігій при РМ СРСР, яка у 1975 р. затвердить його прохання. Тож наприкінці 1974 р. в області, по суті, діяли тільки три громади РКЦ із такою чисельністю вірян: в Кременці – близько 170 та ще майже 30 римо-католиків із сіл Кременецького і Шумського районів; у Борщові – також близько 170 та понад 80 римо-католиків із сіл Борщівського р-ну; в Галушинцях – близько 200 і майже 100 римо-католиків із сіл Підволочиського р-ну²², разом – 750 осіб. Але крім вірян, знятих з реєстрації громад, також потрібно враховувати те, що в середині 1970-х років в області проживало близько 9 тис. осіб польської національності, ідентичність котрих, власне, й підтримувалася костелом, і навіть якщо половина із них у ті роки дещо асимілювалася в українському суспільстві, то інша половина, хай і не належала до активних вірян, до пасивних, ймовірно, таки належала, то можна припустити, що їхня кількість становила близько 5 тис. осіб на Тернопільщині. Також варто враховувати, що радянізація і атеїзація суспільства поступово відвертала молодь від релігії, тому на середину 1970-х років реально виросло нове повоєнне покоління, яке державна влада своєю розширеною комуністичною ідеологією, ще починаючи із дитсадка і школи, спрямовувала в суспільну орбіту так званого будівника комунізму і світлого майбутнього. Здійснював богослужіння, св. таїнства й обряди для римо-католиків області та приїжджих із Хмельницької і Рівненської областей тільки один священник – о. Якуб Мацишин, який був поважного віку і

²⁰ Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.). Ф. р. 3241. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 148.

²¹ Там само. Арк. 149.

²² Держархів Львівської обл. Ф. р. 3241 с. ч. Оп. 2 с. Спр. 41. Арк. 21.

хворів. Тому в січні 1974 р. обласний уповноважений зареєстрував на періодичне служіння в костелі Різдва Івана Хрестителя с. Галушинці о. Броніслава Мірецького, який був знятий з реєстрації ще 11 лютого 1958 р. за відправи у незареєстрованих костелах і каплицях колишнього Скалатського деканату²³. А після смерті о. Якуба Мацишина у другій половині того ж 1974 р. обласний уповноважений зареєстрував на постійне служіння у костелі св. Станіслава м. Кременця з правом періодичних відправ у костелі Пресвятої Трійці м. Борщова о. Маркіяна Трофим'яка²⁴, випускника Ризької католицької семінарії, уродження смт Козова.

Хоча 80 % «двадцятки» і виконавчих органів цих римо-католицьких громад становили віряни пенсійного віку, які були лояльні до законодавства про культ та радянської влади, все ж вони зуміли активізувати громади до відвідування богослужінь та здійснення св. таїнств, зрозуміло, що за настановами своїх священників. Наприклад, прибутки цих трьох костелів у 1974 р. (порівняно з 1973 р.) зросли майже на 500 крб і становили 6 720 крб²⁵. Основним джерелом цих прибутків (90 %) були добровільні пожертви вірян.

На активізацію вірян РКЦ в Тернопільщині вплинула й Нарада з безпеки і співробітництва в Європі, яка відбулася в Гельсінкі у 1975 р., зокрема її Прикінцевий акт, що надихнув римо-католиків із сіл Білобожниця і Ридодуби на активні дії за відновлення реєстрації їхніх громад і костелу в Ридодубах, та відповідні спецслужби локалізували ці дії²⁶, але остаточно не загасили.

У другій половині 1970-х років три зареєстровані громади РКЦ (у Кременці, Борщові й Галушинцях) і надалі обслуговували два парохі: о. Маркіян Трофим'як і о. Броніслав Мірецький, але, як зазначив обласний уповноважений, «між собою Мірецький і Трофим'як зв'язків не підтримували»²⁷, що, на нашу думку, є дещо дивним, та якщо твердження уповноваженого правдиве, то, можливо, причиною була велика різниця у віці (майже 50-річна) між цими парохами, а також різне практичне трактування і виконання конституцій, декретів та декларацій Другого Ватиканського собору, зокрема «Конституції про святу літургію» і її норму щодо мови літургії²⁸. Бо, на відміну від о. Мірецького, який проводив богослужіння тільки латинською мовою, о. Трофим'як дотримувався нововведень Другого Ватиканського собору, наприклад, норми про мову літургії, і відправляв богослужіння польською, що сприяло не лише консолідації польської національної меншини в області, але й її активізації. Як наслідок, у 1979–1980 рр. громади римо-католиків сіл Ридодуби і Косів Чортківського р-ну та с. Тарноруда Підволочиського р-ну подали обласному уповноваженому Ради в справах релігій заяви з проханням про відновлення діяльності знятих з реєстрації костелів і їхню реєстрацію. Оскільки обласний уповноважений не зважав на такі прохання, віряни для здійснення

²³ Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 1. Оп. 1. Спр. 3125. Арк. 122.

²⁴ Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 3241 с. ч. Оп. 2 с. Спр. 41. Арк. 22.

²⁵ Там само.

²⁶ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква... С. 321.

²⁷ Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 3241 с. ч. Оп. 2 с. Спр. 58. Арк. 21.

²⁸ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965)... С. 24.

богослужінь самовільно відкривали костели, зняті з реєстрації і ще не облаштовані під господарські приміщення, як-от в Ридодубах, і проводили в них необхідні богослужіння, переважно самостійно, без священника. Такі несанкціоновані акції загалом стосувалися вірян латинського обряду. Але в зареєстрованих костелах на недільних літургіях постійно були присутні й греко-католики катакомбної ГКЦ і разом з ними майже завжди греко-католицький священник, який з дозволу пароха костелу уділяв їм св. тайн сповіді та причастя. Так було, по суті, у всіх зареєстрованих костелах Тернопільщини і Львівщини, наприклад, у костелах Золочева чи Борщова недільні літургії відвідувало близько 50 греко-католиків²⁹ у кожному. І в разі їхньої фіксації пароха костелу органи державної влади карали адміністративним штрафом, або тимчасовим зняттям з реєстрації, або, як о. Бернарда Міцкевича, пароха зі Стрия, – кількарічним ув'язненням. Під покарання потрапляли й греко-католицькі священники та активні віряни ГКЦ за несанкціоновані дії. Через такі відправи для греко-католиків у костелі Успіння Пресвятої Діви Марії м. Золочева та за організацію і проведення освячення для них паски 7 травня 1983 р. був притягнутий до адміністративної відповідальності (грошового штрафу) парох і водночас таємний єпископ РКЦ в Україні Ян Ценський³⁰.

Від початку 1980-х років спостерігається активізація вірян ГКЦ, РКЦ і РПЦ Львівщини й Тернопільщини щодо відновлення і реєстрації їхніх громад та повернення їм храмів для легального користування. З цією метою громади надсилали листи в різні інстанції. Тільки за два місяці 1981 р. у різні державні установи було відіслано близько 80 таких листів-вимог від вірян РПЦ і РКЦ Львівщини, а також із дев'яти населених пунктів семи районів цієї області від вірян підпільної ГКЦ, які адресували свої вимоги навіть XXVI з'їзду КПРС³¹. Із Тернопільщини, наприклад, у лютому 1984 р. такі листи і делегації вірян були направлені від римо-католиків сіл Полупанівка і Старий Скалат Підволочиського р-ну, що змусило райвиконком негайно освоювати під народно-господарські потреби порожні на той час костели цих громад і в такий спосіб нейтралізувати їхнє прагнення відновити легальну діяльність костелів³². Але це не зупинило римо-католиків с. Полупанівка, які й надалі продовжували боротьбу з атеїстичною владою за реєстрацію своєї релігійної громади і впродовж 1986 р. спрямували в різні державні установи шість заяв, проте позитивного результату так і не отримали, як і віряни вищезазначених громад Львівщини.

Порівняно із зачиненими костелами Полупанівки і Старого Скалату значно сумніша доля спіткала неоготичний, збудований у XIX ст. парафіяльний костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії в смт Шумське (від 1990 р. – м. Шумськ). Це був величний костел, окраса Шумська, у якому перед Другою світовою війною парафія католиків латинського обряду налічувала майже 3,5 тисячі вірян. Отож 26 квітня 1985 р. рішенням партійно-державної влади костел підірвали сапери однієї з військових частин львівського гарнізону, рештками від

²⁹ Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 3241 с. ч. Оп. 2 с. Спр. 91. Арк. 10.

³⁰ Держархів Тернопільської обл. Ф. п. 3. Оп. 50. Спр. 91. Арк. 10, 13.

³¹ Там само. Оп. 47. Спр. 44. Арк. 114.

³² Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 3241 с. ч. Оп. 2 с. Спр. 107. Арк. 14.

нього засипали околичні рови, а цеглу і дошки розібрали для своїх господарств місцеві мешканці. Щоб зняти суспільну напругу, влада вирішила на місці костелу зробити парк відпочинку та розваг, посадити дерева, розставити лавки, та люди обминали це місце. Перед зруйнуванням костелу місцева свідомо інтелігенція і католики переконували органи влади, що це пам'ятка культури, перлина архітектури, але обласні й районні державні функціонери відповідали, що це – лише склад, господарське приміщення і не більше³³. Зруйнування храму – один з найбільших варварських методів політики атеїзації радянської влади, але навіть таким дикунським способом віру людей в Бога не знищити. Кілька десятків католиків Шумська й надалі відвідували костел у Кременці. До речі, костел у Шумську діяв навіть після переселення в 1945–1946 рр. поляків у Польщу, тому що не всі виїхали. На 1 жовтня 1947 р. шумська парафія РКЦ налічувала 260 вірян, від червня 1947 р. її обслуговував парох громади м. Дубно о. Маркел Високінський. Це була одна з 11 чинних римо-католицьких громад Тернопільщини станом на 1948 рік³⁴. Але 1949 р. під тиском влади у католицьких громадах стався як розпад, так і злиття, тому шумська громада належала до кременецької, яку також обслуговував о. Високінський. Позаяк він був з іншої області (м. Дубно Рівненської обл.), то уповноважений Ради у справах релігійних культів у Тернопільській обл. І. Чирва заборонив йому обслуговувати громади Кременця і Шумська, з цього випливає, що й костел у Шумську 1949–1950 рр. був уповноваженим знятий з реєстрації, а громада, по суті, стала нелегальною³⁵. Тож офіційно костел у Шумську не діяв майже 35 років. Що характерно, це був останній католицький храм в Україні, знищений за розпорядженням радянської влади. Через 20 років католики і не-католики Шумська й околиць його відбудували.

На 1 січня 1985 р., за архівними даними, в Тернопільській обл. й надалі діяли три зареєстровані громади і три костели: у Кременці (св. Станіслава, належала до Луцької єпархії), Борщові – Пресвятої Трійці та Галушинцях – Різдва Івана Хрестителя – належали до Львівської архієпархії. Перші дві громади, як було зазначено вище, обслуговував о. Маркіян Трофим'як, а третю – о. Броніслав Мірецький. На щонедільних богослужіннях у цих костелах були загально присутніми понад 650 вірян з Тернопільщини та ще понад 200 – із сусідніх областей: Волинської, Рівненської, Хмельницької. Якщо у 1984 р. ці два священники провели 13 св. тайн хрещення, 1 св. тайну шлюбу і 16 обрядів похоронів³⁶, то в 1986 р., відповідно, – 17, 14, 22³⁷. Щорічні грошові надходження становили близько 10 тис. крб.

Наприкінці 1980-х років ці три громади обслуговував о. Маркіян Трофим'як і о. Броніслав Мірецький, а після його смерті у 1986 р. сюди прибув диякон Мар'ян Яворський – випускник Ризької духовної семінарії РКЦ, який проходив тут

³³ Серветник Т. Костел у Шумську зруйнували, але віру не знищили. *Волення з Волині*. 2005. Вересень–Жовтень. Ч. 5 (66). С. 6–7.

³⁴ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква... С. 94–96.

³⁵ Там само. С. 200.

³⁶ Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 3241 с. ч. Оп. 2 с. Спр. 107. Арк. 15.

³⁷ Там само. Спр. 121. Арк. 8.

практику, після якої мав залишитися парохом однієї з цих парафій³⁸. Висвячений на священника у 1987 р.

Загалом в СРСР було зареєстровано 1 099 священників РКЦ, а 14 березня 1987 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла постанову-рішення, на підставі якої 150 осіб духовенства і релігійних діячів різних визнань було звільнено з в'язниць і таборів. Сумарно у 1939–1987 рр. в СРСР репресували близько однієї тисячі католицьких священників різних обрядів, серед них близько 500 священників латинського обряду польської національності. Так це рішення Президії ВР СРСР закінчило тривалий 70-літній період боротьби з релігією, зокрема з Католицькою Церквою в СРСР³⁹. Отож у зв'язку з демократизацією радянського суспільства у так званий горбачовський період державна влада дозволила поступову реєстрацію релігійних громад. Уже на 1 жовтня 1989 р. в Тернопільській обл. було зареєстровано ще дві громади РКЦ⁴⁰, і цей процес набрав динаміки.

Натомість у Львівській обл. на початку другої половини 1980-х років із 13-ти зареєстрованих громад РКЦ і чинних костелів обласний уповноважений впродовж 1970-х років зняв з реєстрації релігійні громади РКЦ сіл Дунаїв, Пнікутів, Поморян і м. Городка, а їхні костели закриті для богослужінь. Методи зняття з реєстрації громад РКЦ були такі ж, як у Тернопільській обл. Загалом без постійної духовної обслуги залишалося понад 100 вірян. Тому уповноважений зміг похвалитися своєму київському керівництву, що бореться з релігією реально і практично. Те, що римо-католики цих громад уже змушені були відвідувати літургії за десятки кілометрів від своїх населених пунктів у дев'яти ще відкритих костелах, звісно, його не хвилювало, як і те, що такі його методи боротьби з католицизмом відкладали у свідомості парафіян негацію до радянської влади. А їхні спроби у вигляді численних заяв і усних прохань до різних партійних і державних органів щодо відновлення діяльності знятих з реєстрації громад і костелів залишалися безрезультатними.

За архівними даними, 1986 р. у Львівській обл. проживало майже 18 тисяч осіб польської національності, із них найбільша концентрація була: у Львові – 12 тис., Самборі – 1 536, у Золочові і Мостиськах – по 1 тис. у кожному, Дрогобичі – 899, Бориславі – 705, Стрию – 582 особи⁴¹. Чи всі з них були вірянами Католицької Церкви, скільки з них були активними, а скільки – пасивними, чи скільки з них не мали віри – аспекти, які потребують окремого дослідження, та все ж можна припустити, що значна більшість парафіян завдяки костелу зберігала свою польськість, зв'язки з Польщею, щоб не асимілюватися в суспільстві проживання.

Отож 1986 р. у Львівській обл. діяли такі зареєстровані громади, костели та священники:

м. Львів, катедральний костел Успіння Пресвятої Діви Марії, священники о. Рафаїл Владислав Керницький і о. Людвік Камілевський; крім католиків Львова,

³⁸ Держархів Тернопільської обл. Ф. р. 3241. Оп. 2. Спр. 128. Арк. 10.

³⁹ Dzwonkowski R., SAC. Religia i Kościół katolicki w ZSRS... S. 326–327.

⁴⁰ Держархів Тернопільської обл. Ф. п. 1. Оп. 39. Спр. 46. Арк. 11.

⁴¹ Держархів Тернопільської обл. Ф. п. 3. Оп. 62. Спр. 126. Арк. 8.

богослужіння у костелі відвідували віряни з Буського, Городоцького, Пустомитівського, Нестеровського (тепер – Жовківського), Самбірського районів Львівщини;

м. Львів, костел Св. Антонія Падевського, служив священник о. Казимир Мончинський; крім львів'ян, костел відвідували віряни із сусідніх районів міста;

м. Золочів, костел Успіння Пресвятої Діви Марії, о. парохом був таємний єпископ Ян Ценський та вікарний священник о. Роман-Людвік Марко; костел відвідували католики Золочева, смт Поморяни, сіл Зозулі, Новосілки – всього із 26-ти сіл Золочівського р-ну, а також із населених пунктів Бродівського р-ну;

сmt Щирець Пустомитівського р-ну, костел Св. Станіслава єп. м., настоятелем костельної громади був о. Август Медніс; костел відвідували віряни смт Пустомити, смт Щирець, сіл Піски, Лани, Семенівка, Никонковичі, Наварія Пустомитівського р-ну, а також м. Комарне Городоцького р-ну;

м. Стрий, костел Різдва Матері Божої, настоятелем костелу був о. Август Медніс; літургії в костелі відвідували римо-католики Стрийського р-ну, а також із міст Дрогобич, Жидачів, Сколе та з Івано-Франківської обл.;

м. Мостиська, костел Різдва Івана Хрестителя, настоятелем костелу був о. Йосиф Легович; богослужіння відвідували католики м. Мостиська, сіл Мостиського і Яворівського р-нів;

м. Самбір, костел Усікновення голови Івана Хрестителя, настоятелем був о. Казимир Мончинський; літургії відвідували католики міст Самбір і Рудки, смт Дубляни, сіл Бісковичі, Стрілковичі, Чуква, Хлопчиці, Лановичі, Долобів, Підгайчики Самбірського р-ну, а також із міст Дрогобич і Трускавець;

с. Нове Місто Старосамбірського р-ну, костел Св. Мартина, настоятелем був о. Ян Шетеля; літургії відвідували римо-католики Старосамбірського р-ну;

м. Добромиль, костел Преображення Господнього, настоятелем був о. Ян Шетеля; богослужіння відвідували католики м. Добромиль, с. Рожеве, смт Стара Сіль та інших населених пунктів Старосамбірського р-ну⁴².

Троє з восьми священників – о. Р. Керницький, о. єп. Я. Ценський і о. Ян Шетеля отримали теологічну освіту і священничі свячення ще в міжвоєнний період, у роки Другої Речі Посполитої, а решту п'ять: о. Л. Камілевський, о. К. Мончинський, о. Р.-Л. Марко, о. А. Медніс і о. Й. Легович закінчили Ризьку духовну семінарію у Латвійській РСР і загалом отримали священничі свячення у 1970-х роках.

Ієрейські свячення вони отримували від єпископів Петеріса Стродса, Юліанса Ваїводса, Валеріанса Зондакса. Перший з них до початку 1960-х років був апостольським адміністратором Ризької митрополії, а після нього, 18 листопада 1964 р., під час другої сесії II Ватиканського собору, за спеціальним рішенням папи Павла VI ксьондз Ю. Ваїводс отримав сан єпископа з призначенням на апостольського адміністратора Ризької архієпархії і Лієпавської єпархії з дорученням опікуватися католиками України, Білорусі, Росії, Казахстану та інших республік СРСР, позбавлених ієрархії РКЦ. 3 січня 1984 р. папа Іван Павло II підніс його до сану кардинала, тож Ю. Ваїводс – перший, хто мав таку гідність у Латвії. Натомість ксьондз В. Зондакс отримав сан єпископа 12 листопада 1972 р. і був єпископом-помічником в Ризькій архідієцезії і Лієпавській дієцезії до своєї смерті у 1982 р., його замінив

⁴² Держархів Тернопільської обл. Ф. п. 3. Оп. 62. Спр. 126. Арк. 8–17.

висвячений на єпископа ксьондз Яніс Цакульс⁴³. Характерно, що членами парафіяльних рад, їхніх виконкомів і ревізійної комісії здебільшого були віряни віком 50 років і старші, натомість міністрантами були не діти шкільного віку, а молодь⁴⁴.

Священники цих дев'яти римо-католицьких громад проводили літургії, здійснювали необхідні святі таїнства й обряди, участь у яких брали не тільки місцеві віряни, багато приїжджало з інших областей, окрім того, збільшилася кількість дітей і молоді під час богослужінь. Також ці священники звично приділяли значну увагу підготовці проповідей, додатково використовуючи для цього папські послання та енцикліки папи Івана Павла II, розширюючи і популяризуючи релігійні морально-етичні положення католицизму, закликаючи до духовного самовдосконалення, поглиблення внутрішньої віри кожного. Часто богослужіння відвідували і віряни з Польщі, які приїздили в ці області як туристи чи у приватних справах, наприклад, до своїх родичів, які не виїхали в ПНР у 1945–1946 рр., чи у свої родинні села і міста. У зв'язку з цим проходив обмін інформацією про життя, зокрема релігійне, у Польщі і в Україні, ознайомлення українських одновірців з діяльністю Апостольської Столиці, візитами папи Івана Павла II у Польщу, що сприяло активізації РКЦ в західноукраїнських областях⁴⁵.

До речі, висвітленню візитів папи Івана Павла II у Польщу, а на середину 1987 р. їх уже відбулося три: 2–10 червня 1979 р., 16–22 червня 1983 р., 8–14 червня 1987 р., сприяли радіо і телебачення ПНР, передачі яких добре було чути і бачити в західноукраїнських областях, особливо – у прикордонних із Польщею. У деяких костелах ксьондзи і парафіяльний актив навіть виготовляли інформаційні стенди, які також висвітлювали перебування папи Івана Павла II в Польщі. Все це підсилювало активність римо-католицьких громад у галицьких областях. Щоб нейтралізувати ці процеси та виконати постанову ЦК Компартії України «Про заходи протидії закордонній буржуазно-клерикальній пропаганді», обкоми КП України, зокрема й Львівський, склали робочий план для реалізації. Так, в міськкоми і райкоми області надіслали відповідну так звану «орієнтовку» «Про нові явища у “східній політиці” Ватикану і заходи щодо їх реалізації» для використання у практичній роботі, а також у прикордонні райони Львівщини скерували групи ідеологічного активу, до складу яких увійшли відповідальні працівники обкому КПУ, вчені, лектори товариства «Знання». Крім того, партійні й адміністративні органи посилили контрпропагандистські заходи, внаслідок чого було припинено декілька спроб колективного прослуховування таких радіопередач, перехоплено посилки для католиків області із текстами, які із захватом розповідали про третій візит Івана Павла II до Польщі та закликали до розповсюдження католицизму⁴⁶. Але вищезгаданим рішенням Президії ВР СРСР від 14 березня 1987 р. репресії проти духовенства і вірян РКЦ було припинено, та, як свідчать наведені приклади з архівних джерел, репресії агітаційно-пропагандистські і пов'язані із ними практичні

⁴³ Dzwonkowski R., SAC. Religia i Kościół katolicki w ZSRS... S. 367–369.

⁴⁴ Держархів Тернопільської обл. Ф. п. 3. Оп. 62. Спр. 126. Арк. 5, 8–17.

⁴⁵ Там само. Арк. 5–7.

⁴⁶ Там само. Арк. 2–3.

дії органів державної влади не припинилися. Утім, відповідні органи державної влади почали здійснювати реєстрацію римо-католицьких громад. А вже наступного року стала згасати масова атеїстична боротьба з релігією. Наприклад, напередодні Різдвяних свят завідувач ідеологічного відділу Львівського обкому КПУ В. Григоренко 16 грудня 1988 р. розіслав міськкомам, райкомам партії, ідеологічному активу, засобам масової інформації відповідну записку, у якій рекомендував їм додаткове роз'яснення до законодавства про культ, бо через демократизацію радянського суспільства змінювалися підходи у ставленні держави до релігії. Зокрема, щоб зазначені установи, забезпечуючи необхідний громадський порядок під час Різдвяних свят, «звернули увагу оперативних груп міськкомів, райкомів партії на недопущення необґрунтованого адміністрування, яке може образити релігійні почуття віруючих, викликати конфліктні ситуації, небажані судження, не практикувати чергування активу біля церковних [костельних – Я. С.] споруд. Перенести на пізніші терміни великі атеїстичні заходи»⁴⁷. Отож, з одного боку, накреслилися процеси лояльності і толерантності до релігії, а з іншого – процеси атеїзації ще зовсім не стерлися. Але в реальності 1989 рік поставив крапку у боротьбі радянського режиму з релігією та різними методами атеїзації і репресій проти духовенства й вірян. Свобода слова, свобода віросповідання насправді входила в суспільну сферу.

Так, вже на першій сесії демократичного скликання Львівської обласної ради 28 квітня 1990 р. було прийнято рішення «Про святкування національних та основних релігійних свят на території Львівської області», за яким в області було встановлено такі святкові дні: 7, 8, 9 січня – Різдво Христове; 22 січня – День незалежності і соборності України; Великдень – крім неділі, понеділок і вівторок; 1 листопада – День державності на західноукраїнських землях. Водночас цим рішенням всі радянські свята (1, 2 травня, 9 травня, 7, 8 листопада) були скасовані й оголошені робочими днями⁴⁸.

Національне відродження в Україні у 1988–1991 рр., процеси перебудови та гласності, згасання диктатури комуністичного режиму та атеїзації радянського суспільства дали поштовх до свободи віровизнання і релігійної толеранції. Отож у 1989–1990 рр. почалася реєстрація громад різних релігій та конфесій, серед них і римо-католиків польської національності чи зі змішаних польсько-українських родин, особливо у регіонах їхнього чисельного проживання: у Вінницькій, Хмельницькій, Житомирській, Закарпатській областях та в галицьких – Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській. Якщо у 1988 р. РКЦ в Україні налічувала 102 зареєстровані парафії, то на початку 1989 р. їх вже було 114, а на 1 жовтня 1990 р. – 274. Через три місяці, на перше січня 1991 р., кількість зареєстрованих громад РКЦ в Україні вже становила 313. І зрештою, враховуючи хронологічні межі нашого дослідження та спираючись на дані Державного комітету України в справах релігій, на 1 січня 1992 р. кількість зареєстрованих римо-католицьких громад в Україні становила 452⁴⁹. Найбільше їх було в таких областях: Хмельницькій – 74, Вінницькій – 63,

⁴⁷ Держархів Тернопільської обл. Ф. п. 3. Оп. 62. Спр. 327. Арк. 102.

⁴⁸ Там само. Спр. 768. Арк. 156.

⁴⁹ Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні і проблеми і тенденції розвитку (1988–1998 рр.). Тернопіль, 1999. С. 50, 53, 56, 61.

Закарпатській – 60, Житомирській – 46. У галицьких областях, які є об'єктом нашого дослідження, на цю дату кількість зареєстрованих громад РКЦ була такою: у Львівській обл. – 92, Тернопільській – 60, Івано-Франківській – 13⁵⁰. Отож сумарно їх налічувалося 165, що становило понад одну третину від загальної кількості в Україні. Із цієї порівняльної статистики випливає, що за три останні роки кількість громад РКЦ збільшилася на 350, а щодо галицького регіону, то можна помітити відродження римо-католицизму в Івано-Франківській обл. через 30 років – після зняття у 1960 р. з реєстрації останньої громади РКЦ у м. Станіславі. Компаративістика наведеної вище статистики свідчить про активну динаміку римо-католиків щодо реєстрації і легальної діяльності своїх громад і костелів як в Україні, так і в галицьких областях. Але зазначимо: якщо із реєстрацією релігійних громад не виникало труднощів, то з поверненням храмів у користування парафій існували непоодинокі проблеми. Для 1990–1991 рр. характерні міжконфесійні конфлікти, а також конфлікти між державою і конфесіями, власне, за храми і храмове майно. Законодавство про релігійні культи цю проблему не передбачило, так само й новий Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. На ті роки зареєстрованим громадам РКЦ державна влада (райвиконкоми, облвиконкоми, апарат уповноваженого Ради у справах релігій) ще не повернула в користування щонайменше одну третину костелів від кількості парафій. Це утруднювало гармонійну діяльність парафій, як і неповна стабільна забезпеченість громад духовенством РКЦ. Таку проблему Католицької Церкви в Україні взялася вирішувати РКЦ з Польщі. Тому від 1990 р. спостерігається приїзд в Україну духовенства з ПНР, яке намагалося забезпечити ці парафії сталою духовною опікою.

Важливим імпульсом структурного ренесансу РКЦ в Україні стала подія 16 січня 1991 р., коли папа Іван Павло II призначив Львівським митрополитом архієпископа Мар'яна Яворського та його єпископів-помічників о. Рафаїла Керницького і о. Маркіяна Трофим'яка; єпископом Житомирської єпархії став о. Ян Пурвінський, а Кам'янецької дієцезії – о. Ян Ольшанський. 12 березня 1991 р. у Львівській митрополичій катедрі Успіння Пресвятої Диви Марії відбулися архієрейські свячення цих номінантів. Почалося організаційно-структурне відновлення Католицької Церкви в Україні. Так, у юрисдикцію Львівської архідієцезії увійшли римо-католицькі громади Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької областей. З проголошенням незалежності України почали налагоджуватися й міждержавні відносини між Ватиканом і Україною. 8 лютого 1992 р. між двома державами було встановлено дипломатичні відносини. Тож майже 220 тис. поляків в Україні (за переписом 1989 р.) відроджували тут не тільки римо-католицизм, а саме завдяки Костелу утворювали національно-культурні товариства, польські школи, зміцнювали зв'язки з Польщею. Так, настали роки гармонійної синтезації національно-культурного, освітнього і духовно-релігійного ренесансу полонії в Україні, стрижнем якого став Римо-Католицький Костел, пройшовши тернистий шлях репресій комуністичного режиму, але не зламався, вистояв і, по суті, переміг.

Висновки. Органи державної влади 1965–1988 рр. використовували всілякі причини, а відповідно й різні репресивні методи для того, щоб ліквідувати

⁵⁰ Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні.... С. 61.

діяльність Римо-Католицької Церкви як у СРСР і УРСР, так і, зокрема, в галицьких областях України. Якщо на початку 1965 р. у Львівській обл. діяло 13 зареєстрованих громад РКЦ, а в Тернопільській – 6 та стільки ж костелів, тобто разом було 19 зареєстрованих громад і 19 костелів, також служило 9 священників, то, використовуючи репресивний тиск на РКЦ у цих областях упродовж наступних років, місцеві облвиконкоми й уповноважені Ради у справах релігій при РМ СРСР зняли з реєстрації 7 громад РКЦ: 4 – у Львівській обл., 3 – у Тернопільській, та закрили стільки ж костелів на 1988 р. Зазначимо, що з 1960 р. в теперішній Івано-Франківській обл. державна влада заборонила діяльність РКЦ. Але в останні роки горбачовської перебудови і гласності в радянському суспільстві почалися процеси згасання політики атеїзації, відновлення і нормалізація відносин між СРСР та Ватиканом. Це загалом привело до толерантного ставлення комуністичної влади до релігій, до свободи віросповідання, тому почалися процеси релігійного відродження, реєстрації релігійних громад різних церков і деномінацій, їхня організаційно-структурна перебудова. Якщо в 1988 р. у Львівській обл. налічувалося 9 зареєстрованих громад РКЦ, а в Тернопільській – 3, то наприкінці 1991 р. їх уже було, відповідно, 92 і 60, окрім того, відродилася діяльність РКЦ в Івано-Франківській обл., де від 1960 р. не діяла жодна громада РКЦ, але наприкінці того ж 1991 р. їх тут було 13, що сумарно становило понад одну третину від загальної кількості громад РКЦ в Україні. Так, зміни у державних процесах в СРСР і в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1991 р. сприяли відродженню релігійного життя, зокрема й ренесансу Римо-Католицької Церкви.

REFERENCES

- Dzwonkowski, R., SAC. (2010). *Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917–1991. Kronika*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL [in Polish].
- Petrovych, M. (Ed.). (2014). *Dokumenty Druhoho Vatykanskoho Soboru (1962–1965): Konstytutsii, dekreti, deklaratsii. Komentari* (R. Paranko, Trans.). Lviv: Svichado [in Ukrainian].
- Servetnyk, T. (2005, Veresen-Zhovten). *Kostel u Shumsku zruinuvaly, ale viru ne znyshchyly. Volannia z Volyni*, 5 (66), 6–9 [in Ukrainian].
- Stotskyi, Ya. (1999). *Relihiina situatsiia v Ukraini: problemy i tendentsii rozvytku (1988–1998 rr.)*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
- Stotskyi, Ya. (2003). *Ukrayinska Hreko-Katolytska Tserkva i relihiine stanovyshche Ternopilshchyny (1946–1989 rr.)*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
- Stotskyi, Ya. (2008). *Derzhava i relihii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy: konfesiini transformatsii v konteksti derzhavnoi polityky 1944–1964 rokiv*. Kyiv: FADA, LTD [in Ukrainian].

Yaroslav STOTSKYI*Doctor of Historical Sciences**Professor at the Department of Psychology at**Ternopil Ivan Puliui National Technical University**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0429-8740>**e-mail: jarstotskyj@ukr.net***ATTITUDE OF STATE AUTHORITIES TO THE ROMAN CATHOLIC CHURCH (RCC) IN THE HALYCHYNA REGIONS OF UKRAINE DURING 1965–1991**

The article deals with various methods of the fight of the Soviet authorities against the Roman Catholic Church in Halychyna regions, namely – Lviv and Ternopil, from 1965 to 1988. It included, for instance, the arrest and imprisonment of some priests, the removal of priests for several months from conducting services for violating the current legislation on cults, deregistration of religious communities under various excuses, and closing existing churches: deregistration, and even their destruction.

Also, based on archival sources, the article comparatively highlights the number of the RCC clergy in these areas, their transformations, worship (the number of sacred sacraments and rites), the number of active and passive believers in Roman Catholic parishes, their geography, ways of the struggle of the laity of the RCC with various state authorities for the restoration of deregistered parishes and churches, despite the mass atheistic propaganda of society by the communist authorities.

It has been analyzed how the gradual process of revival of Roman Catholicism in Ukraine and, in particular, in Lviv, Ternopil and Ivano-Frankivsk regions with legal registration of communities and churches of the RCC began in the late 1980s in the Gorbachev era, which testified, on the one hand, to the collapse atheistic and partly repressive struggle of the communist government with community, religion, and on the other – the real penetration of religion freedom into public life.

Keywords: Roman Catholic Church, priests, communities, parishes, churches, state power, commissioner, methods, region.